

Ion CHIRTOAGĂ

Doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător la Institutul de Istorie al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării. Domeniul de interes: istoria românilor, istoria localităților, monumentelor de istorie, geografie și demografie istorică. Cărți publicate: *Istoria Românilor. Epoca medievală*, București: Cartier istoric, 1999. *Din istoria Transnistriei*, Chișinău: Civitas, 2001; *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei (secolul al XIV-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, Chișinău: Prut Internațional, 2004; *Din istoria sudului Basarabiei*, Chișinău: Civitas, 2007.

STAȚII DE POȘTĂ PE TRASEUL IAȘI-CHIȘINĂU ÎN PERIOADA MEDIIVALĂ ȘI ÎNCEPUTUL CELEI MODERN

În spațiul carpato-nistrean periodic apărea necesitatea de a se organiza o rețea de comunica-re bine pusă la punct. De obicei, drumurile principale care formau aceste rețele se aflau în lungul unor râuri, cum ar fi Nistru cu afluenții săi Bâc, Botna ș.a. De rețele de comunicare organizate aveau nevoie, mai ales, statele mari și autoritare, așa ca Hoarda de Aur, Imperiul Otoman, dar și țările mai mici cum ar fi cele române.

Imperiul Mongol, care ocupa un spațiu întins de la Oceanul Pacific până în estul Europei, de asemenea avea nevoie de o rețea de comunicare bine pusă la punct. Marele han avea nevoie să transmită urgent poruncile sale conducătorilor provinciilor, iar aceștia – subalternilor lor. Și invers, conducătorii provinciilor urmau să trimită rapoarte Marelui han pentru ca în baza lor acesta să adopte deciziile necesare. Doar prin intermediul unor funcționari specializați în domeniul comunicării Marele han putea să facă legătură urgentă cu subalternii. Pe aceste rețele de drumuri organizate se deplasau funcționarii statului mongol, negustorii, diplomații străini ș.a.

În Imperiul Mongol, format de Gînghiz han în primul sfert al sec. al XIII-lea, a fost creat sistemul de poștă, pe care se deplasau curierii numiți ulaci-ni. Stațiile de poștă, numite iamci-

ne, erau stabilite la o distanță de 25-30 km una de alta. Curierii trimiși de han urmau să fie asigurați cu servitori, pază, vehicule, alimente, furaj ș.a. La fiecare stație erau plasați câte 20 de poștași, într-un timp scurt, fiind gata să-și încalce buiestrașii. Tot aici se păstrau rezervele de alimente și furaj pentru ei și călătorii oficiali [1, p. 78, 109].

Aceiași sistem de poștă a fost preluat în statul creat în urma Primei Mari Invazii Mongole spre Vest în frunte cu Batu (1236–1242) și numit ulusul lui Giuci [2], ori Hoarda de Aur, care se întindea din Siberia și Asia Centrală până la vest de Nipru. În ultimul sfert al sec. al XIII-lea, când la vest de cursul inferior al Niprului a venit emirul Nogai, spațiul dominației Hoardei de Aur s-a extins până în apropierea Carpaților Răsăriteni. Atunci sistemul rețelelor de comunicare, instituit de Gînghiz han, a fost extins și în partea centrală a Moldovei actuale. Dominația mongolo-tătară împreună cu sistemul rețelelor de comunicare era asigurată de anumite forțe militare plasate în regiune.

La temelia armatei Hoardei de Aur se aflau urmașii celor patru mii de ostași, pe care Gînghiz han i-a transmis feciorului Giuci. Ei făceau parte din triburile sanguit, kinkit și husin. Și, pe timpul domniei lui Toqhtay (1290–1312), cea

mai mare parte a armatei hanului era formată din cele trei triburi. Din armata lui Toqhtay mai făcea parte și tribul kâiat. În armata lui Nogai predominau mangâții [3]. Cea mai mare parte a nomazilor Hoardei de Aur era formată din cumani. Cu trecerea timpului mongolii puțin numeroși au fost asimilați de cumanii turanici [1, p. 100]. Pentru întărirea puterii lor, în unele teritorii străine, mongolo-tătarii utilizau și detașamente înarmate ale popoarelor supuse. Același emir Nogai, venind la vest de cursul inferior al Niprului, a adus cu el și detașamente de alani din nordul Caucazului, care au lăsat anumite urme în toponimia românească. Aici ar fi vorba și de toponimul Iași.

În istoriografia română s-a discutat mult despre originea numelui localității. Unii istorici considerau că el ar proveni de la daci, alții – de la antroponimul Ioan ș.a. Însă, în ultima perioadă, specialiștii au ajuns la concluzia că numele fostei capitale a Țării Moldovei ar proveni de la arcași, inclusiv de origine alană, care mai sunt numiți și iași. În oraș este mahalaua Arcaria, în imediata lui apropiere – Codrii Iașilor, Morile Iașilor ș.a. Pentru prima dată, târgul Iași este menționat în privilegiul lui Alexandru cel Bun acordat negustorilor în 6 octombrie 1408. Târgul ocupa un loc de frunte printre localitățile urbane din Moldova, fiind așezat la intersecția unor drumuri comerciale. Una dintre căi se îndrepta spre orașele Bârlad, Tecuci și Galați. Alte căi veneau de la Cetatea Albă ori din direcția Tighinei și Crimeii [4, p. 24-33, 35-36]. Alanii stabiliți în viitoarea capitală a Țării Moldovei aveau obligația de a păzi stația de poștă din apropierea cursului de mijloc al Prutului, de la care a provenit denumirea localității în cauză.

În perioada mongolo-tătară era important drumul, care pornind din Iași, după trecerea de peste râul Prut de la Țuțora, ducea mai întâi prin valea – numită de localnici – Valea cea Mare [5], iar apoi, și prin valea Bâcului, spre Tighina. După ieșirea din Iași călătorul ajungea la prima stație de poștă, care, după unele date indirecte, se afla în Valea cea Mare din apropierea satelor Cetireni și Unțești (r. Ungheni). Pe malul de vest al afluentului râului Prut, numit

după cum am menționat anterior, Valea cea Mare, se află un teren numit Bahnă. Pe malul lui de est se întinde un teritoriu de câteva sute de hectare numit Sâliman (de la Suliman). Pe lângă terenul Sâliman curge un pârâu care se varsă în cel numit Valea cea Mare. Locul pe unde curgea acest pârâu și teritoriul de pe ambele maluri ale lui se numește Valea Fânului. Mai la vest, în lungul afluentului Prutului (Valea cea Mare), se situează Dealul Ulmului, urmat de Valea Pietrii de pe malurile unui alt pârâu, apele căruia curg în acelaș afluent al Prutului. Pârâul Valea Pietrii izvorăște din dealul numit Redi (adică pădurice). După Redi se întind terenurile Hinci, Săbăna și Hotinești. Ultimul microtoponim pare să fie de origine dacică. Cu alte cuvinte, în apropierea pârâului Valea cea Mare au locuit neîntrerupt românii și strămoșii lor, geto-dacii. Iar cele trei microtoponime turanice (Sâliman, Bahna și Săbăna) constituie un indiciu cert că în perioada Hoardei de Aur în apropierea satelor Cetireni și Unțești se afla o stație de poștă, străjuită de un grup de mongolo-tătari, care inițial duceau un mod de viață nomad.

Se pare că pe locul stânei actuale de lângă Valea cea Mare, din apropierea satului Cetireni, se afla un ail, adică o familie mare mongolo-tătară, formată din buneii, părinții și copiii în frunte cu Suliman, cel care era responsabil de buna funcționare a stației de poștă. După o oarecare perioadă de aflare în apropierea stației de poștă, turanicii au trecut de la modul de viață nomad la cel seminomad. Primăvara devreme, Suliman împreună cu membrii maturi ai familiei și păstorii călări pe cai mânau vitele la păscut iarba din apropierea afluentului Valea cea Mare. Vitele erau ținute pe un teren până ce ele consumau toată iarba. După aceasta, animalele se deplasau pe o parcelă vecină cu iarba mustoasă. După ce consumau iarba din Valea cea Mare, vitele erau duse la păscut pe Valea Pietrei, transferându-le de pe o parcelă pe alta. În toiuil verii păstorii ajungeau la poalele Rediului, unde vitele puteau consuma iarba de sub copaci, iar în caz de necesitate (pe timp de secetă) – și frunzele arborilor, tufarilor din păduricea menționată. După trecerea verii aride, pe același traseu, pe care iarba deja se restabilise,

Suliman cu păstorii și vitele lor reveneau la locul de iernat, unde se aflau colibele cu femeile, copiii și bătrânii familiei mari. Pe timp de iarnă, vitele pășteau iarba înaltă și uscată [6] din Valea Fânului, care fusese lăsată special pentru alimentarea animalelor pe timp de iarnă. Când se încheia sezonul rece, Suliman cu păstorii și vitele își reluau traseul din Valea cea Mare și Valea Pietrei, care devenise un itinerar tradițional.

În timpul campaniilor militare, mongolo-tătarii luau în prizonierat un număr mare de persoane (bărbați, femei, copii), pe care le vindeau în porturile de pe litoralul Mării Negre. Prin intermediul negustorilor italieni, sclavii ajungeau în Orientul Apropiat, unde pe larg era utilizată munca lor. Însă unii sclavi erau utilizați și în gospodăriile mongolo-tătarilor, care erau trecuți la modul de viață seminomad. De obicei, un sclav muncea în această situație de dependență până la sfârșitul vieții sale. Dar, în cazul în care sclavul, cu învoirea stăpânului, se căsătorea și avea un fecior, acesta din urmă putea să treacă într-o categorie de populație relativ liberă. Feciorul unui sclav primea un lot de pământ, vite de tracțiune, semințe și devenea urtakci-u [1, p. 116-117]. După mulți ani de muncă silnică, unii foști sclavi reușeau să se elibereze [7] și să revină la baștină. Însă cei mai mulți prizonieri continuau să muncească pentru stăpân în calitate de sclav ori urtakci-u. În spațiul de dominație al Hoardei de Aur era convenabil să se permită căsătoria urtakci-ului, deoarece feciorii și nepoții acestuia, utilizând curent limba turanicilor, deveneau tătari din punct de vedere etnic. În așa mod, într-un teritoriu unde mongolo-tătarii erau minoritari, sporea numărul adeptilor regimului impus de Hoarda de Aur. Din această cauză, nu-i întâmplător faptul că un fost sclav devenea urtakci-u, iar în caz de necesitate – și ostaș într-un detașament mongolo-tătar local. Ulterior, de la fenomenul menționat, în limba română ar proveni formula referitoare la unii funcționari, care utilizau în scopuri personale pe ortacii, adică persoanele care îndeplineau ordinele acestuia întocmai.

La fel și Suliman de la stația de poștă menționată utiliza munca urtakci-ilor pentru obți-

nera unor produse agrare. Pe lângă produsele din carne și lapte, mongolo-tătarii utilizau cereale primite de la populația locală. Iar urtakci-ul creștea legume pentru stăpân în apropierea afluentului Valea cea Mare, desemnată cu noțiunea turanică Bahnă (în limbile turanice – grădină). Nu-i întâmplător faptul că în unele sate din centrul Moldovei se întâlnește numele de familie – Bahnaru (grădinarul). De asemenea, urtakci-ul practica și creșterea cerealelor. Ogorul, numit Sâliman, de pe moșia Cetireni cu un sol roditor, putea fi utilizat de grupul de urtakci-i la creșterea cerealelor. În satele din apropierea ail-ului lui Suliman au rămas și unele antroponime. Spre exemplu, în satul Unțești se întâlnește numele de familie Bulican de origine mongolă.

În teritoriile ocupate de mongolo-tătarii, o bună parte din populația locală continua să se ocupe cu agricultura. În Hoarda de Aur, localnicii care practicau agricultura aveau statut de sabanci-i [1, p. 111]. După cum am menționat anterior, pe moșia satului Cetireni se află câmpia Săbăna. Microtoponimul ar proveni de la cuvântul turanic *saban*, adică *plug ușor*. Iar cuvântul *săbăna* (în pronunțare turanică – sabanci) ar însemna *plugar*. Aici, cu certitudine, munceau localnicii care creșteau cereale. În prezent aici se află a două stână a locuitorilor din satul Cetireni. Prin urmare, la Săbăna, atât în trecut, cât și în prezent, se află ovinele locuitorilor din satul Cetireni. Iar în Valea cea Mare, în apropierea Bahnei și a teritoriului numit în prezent – Sâliman, se afla în trecut seliștea de iarnă a stăpânului mongolo-tătar care, împreună cu subalternii săi, aveau misiunea de a susține stația de poștă aflată în apropiere.

După stația de poștă din Valea cea Mare, călătorul își urma drumul pe malul Bâcului, unde în sec. al XIII-lea, la distanțele respective de 25-30 km, se afla câte un loc de oprire, unde o familie mare de turanici și țărani băștinași români ofereau călătorilor posibilitatea de a se asigura cu vehicule, pază, alimente și furaj pentru cai. Anumite documente ulterioare sugerează ideea că una dintre aceste stații se afla și pe moșia viitoare capitale a Republicii Moldova – Chișinău. Drept dovadă servește informa-

ția că după evacuarea turanicilor din sud-estul spațiului carpato-nistrean, prin anii '60 ai sec. al XIV-lea, Chișinăul s-a constituit ca localitate rurală în apropierea unei foste câșle tătărești [8, p. 77-80]. Cu alte cuvinte, până la evacuare – în sezonul cald, păstorii mongolo-tătari se aflau cu animalele lor pe un traseu de peregrinări obișnuit, iar pe timp de iarnă reveneau în apropierea izvorului cu apă potabilă și iarbă uscată din văile râului Bâc și a pâraielor nu prea mari din preajmă, unde permanent se aflau soțiile, bătrânii, copiii și servitorii (sclavii) care munceau în folosul stăpânului.

După ce, în 1362–1363, la Apele Albastre, lituanienii au înfrânt trei „emiri tătari”, autoritatea Hoardei de Aur la vest de Bug a început să scadă. Treptat, în sud-estul spațiului carpato-nistrean se întărea „emirul Dimitrie”, căpetenia unei formațiuni statale românești locale. În perioada anilor 1383–1386, sud-estul spațiului carpato-nistrean a început să facă parte din Țara Moldovei, care s-a extins teritorial până la Nistru și Marea Neagră [9, p. 64-65]. Documentele ulterioare confirmă că la Chișinău ar fi existat o mică localitate mongolo-tătară, un oarecare Akbaș [8, p. 77-89].

Constituirea Țării Moldovei a impulsionat dezvoltarea economică, socială și culturală a teritoriului din centrul spațiului pruto-nistrean, favorizând apariția unor localități noi, inclusiv a Chișinăului, menționat în câteva documente sugestive din sec. al XV-lea. La 17 iulie 1436, domnii Ilie și Ștefan îi ofereau logofătului Oancea, pentru credincioasa lui slujbă, câteva imobile și, întărindu-le printr-un document, menționau: „la Bâc, de cealaltă parte, pe valea ce cade în dreptul Chișinăului lui Akbaș, la Fântâna unde este seliștea tătărească, în dreptul păduricii” [8, p. 77-80]. În documentul dat nu se specifică însă dacă e vorba de o localitate rurală ori de un izvor cu numele comun chișinău (cișmea), aspect care se discută de mai multă vreme în literatura de specialitate [10].

Peste trei decenii, Chișinăul intra deja în stăpânirea lui Vlaicu, fratele Mariei (Oltea), mama lui Ștefan cel Mare. Evenimentul este consemnat de Ștefan cel Mare printr-un document emis în

1466 și tradus în sec. al XVIII-lea. Marele domnitor oferea unchiului său o seliște „la Chișinău, la Fântâna Albișoara, ce s-au cumpărat de la Toader, feciorul lui Fedor, și de la fratele lui... și de la Fedorel, drept 120 arginți tătărești. Deci i-am dăruit acea seliște mai sus-numită la Chișinău, la Fântâna Albișoara, ca să-i fie dumisale și de la noi dreapta ocină și moșie și cu tot venitul, și fiiilor dumisale, nepoților și strănepoților, stătătoare în veci” [11, p. 187]. Din cele două documente desprindem că, în perioada Hoardei de Aur, în apropierea unui izvor cu apă potabilă din valea râului Bâc, se afla un ail mongolo-tătar. Acesta putea servi în calitate de susținător al unei stații de poștă pe ruta Iași–Tighina. Mongolo-tătarii, care duceau un mod de viață seminomad, împreună cu subalternii lor (urtakci-i) și locuitorii români (băștinași), deserveau călătorii în trecere. În perioada Hoardei de Aur, trasee poștale similare funcționau în lungul Nistrului, Botnei ș.a.

După evacuarea mongolo-tătarilor din spațiul carpato-nistrean, importanța traseului poștal din valea Bâcului s-a diminuat. În schimb, a sporit însemnătatea drumului poștal din lungul Botnei, pe care oamenii de afaceri și alți călători se deplasau de la Cetatea Albă spre Iași etc. Mai mult, călătorii din Crimeea, trecând Nistru la Tighina, de asemenea se deplasau spre sud-vest, în lungul cursului inferior al Botnei, în direcția traseului care venea de la Cetatea Albă, apoi pe acest drum se mișcau în vehicule ori călări prin apropierea râului menționat spre Iași. Pe acest traseu a sporit importanța localității Lăpușna, care a devenit centru de ținut. Însă în cea de a doua treime a sec. al XVII-lea, sub presiunea nogailor ajunși la Valul Traian de Sus (la nord) și la cursul râului Ialpuș (vest), centrul ținutului Lăpușna s-a transferat la Chișinău, care în curând a devenit localitate urbană. Și drumul de poștă care venea din Iași a revenit în lungul văilor Valea cea Mare și valea Bâcului din perioada Hoardei de Aur. Pe acest itinerar, în 1665, a pășit faimosul călător turc Evlia Celebi [12, p. 734-735]. Deși unele repere, menționate în notițele călătorului turc, sunt rediate foarte și foarte aproximativ, se poate observa că de la Țuțora el a „trecut muntele mare zis Dulșevar,

mergând spre răsărit prin dealuri și munți [13]” aflați în codru, a urmat mai departe, timp de 11 ore, cursul râului Bâc, ajungând la Chișinău.

După trecerea de la Țuțora, prima stație care a început să fie numită Rezina [14] n-a rămas neobservată de contemporani. Una dintre primele mențiuni documentare ale acestei stații poate fi considerată relatarea lui Miron Costin despre o bătălie care a avut loc la „un satu anume Brătulenii, la Rezina” [15, p. 198]. De fapt, bătălia din 1649 s-a dat în apropierea Brătulenilor, unde, la acea data, probabil se afla prima oprire a călătorilor în stânga Prutului: pe drumul ce ducea prin Lăpușna spre Cetatea Albă. Pe atunci adolescentul Miron Costin se găsea în Polonia, despre lupta moldovenilor cu tătarii a aflat mai târziu de la anumite persoane în etate. În *Letopisețul Țării Moldovei* se găsește o reflectare parțială a situației anului 1675 (anul scrierii lucrării), când, pe noua rută, prima oprire după trecerea Prutului se făcea nu în apropierea Brătulenilor, ci în preajma Rezinei. Confuzii în legătură cu denumirea locului unde călătorii făceau prima oprire în drumul lor spre Lăpușna, Cetatea Albă apar și mai târziu. Pentru întărirea serviciului de legătură al țării, stăpânirea întreprindea măsurile de rigoare. În 1678 au fost stabilite localitățile care urmau să asigure curierii domnești cu mijloace de transport pe rutele principale ale țării [15, p. 300]. Probabil, pe atunci s-a hotărât ca, după trecerea Prutului, primul schimb de cai, asigurarea cu gazde și alte lucruri necesare unui călător să se facă pe contul locuitorilor satelor din zona pădurii Rezina: Cetireni, Unțești, Florițoia etc.

Conducerea țării continua să întărească sistemul de comunicare și în sec. al XVIII-lea. În 1700 călărașii, care de un secol aveau preponderent funcții militare, au fost plasați în locuri de o importanță deosebită. Conform reformei lui Constantin Mavrocordat din 1741, călărașii de poștă au obținut un statut special, cu anumite înlesniri fiscale [15, p. 469]. Această reformă a avut urmări pozitive și pentru slujitorii de la poșta Rezina. În pofida faptului că, din punct de vedere social, ei continuau să fie țărani, pentru că erau situați pe teritoriul aflat în proprietatea directă a statului, călărașii se considerau slujii-

tori militari sub comanda reprezentanților puterii centrale.

În urma reformei lui Constantin Mavrocordat, s-a îmbunătățit oarecum și situația urmașilor boierilor fără slujbe de stat, numiți mazili, care treptat se constituiau într-o categorie socială distinctă. Mazilii plăteau impozite fixe, iar în locul prestațiilor în muncă îndeplineau unele sarcini de ordin militar. Cu trecerea timpului, în satele din apropierea stației de poștă s-au așezat cu traiul mazilii, care aveau sarcina de menținere a ordinii pe un segment al rutei importante Iași-Chișinău. Ei continuau să fie proprietarii unor terenuri de pământ pe care îl lucrau, de obicei, personal, dar puteau să utilizeze și munca unui număr redus de țărani.

Unele amănunte despre poșta de la Rezina pot fi citite în condica hatmanului Ion Sturza din 1757. La acea data, la Rezina erau 30 slujitori în frunte cu căpitanul Ioniță Horceag [16]. În 1780 Constantin Muruzi numea pe Vasile Căldare [17] căpitan la menziful (poșta) Rezina, poruncindu-le călărașilor locali să execute ordinele noului lor șef. Un slujitor de poștă era dator să plătească hatmanului la Anul Nou un leu și jumătate, vulpea hătmănească. În rest hatmanul nu avea voie să le ceară slujitorilor de la poște (menzifuli) transport de lemn și fân. Peste o anumită perioadă, căpitanul cu slujitorii de la poște și mazilii (ruptașii) [18] începură să îndeplinească în teritoriu și funcții administrative de stat.

Intensificarea traficului pe această rută a avut o influență contradictorie asupra stării materiale a locuitorilor satelor din lungul ei. Furnizând călătorilor surplusuri de produse alimentare, de obicei, la prețuri mai ridicate decât în mod obișnuit, localnicii beneficiau de unele venituri suplimentare. Însă comunitatea rurală era nevoită să asigure persoanele oficiale cu cele necesare pentru călătorie fără nicio răscumpărare, aceasta constituind o prestație care apăsa greu pe umerii țaranilor. Când presiunea fiscală s-a amplificat cu jafurile turco-tătare din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, pauperizarea oamenilor simpli și a foștilor curteni a devenit generală. Pentru a evita achitarea nenumăratelor dări, mai mulți țărani, orașeni și foști curteni, schimbându-și locul

de trai, se ascundeau în păduri ori plecau peste hotarele țării. Probabil în această perioadă de timp începuseră să dispară unele localități mici din apropierea Cetirenilor (Drăgușeni, Bodeni). Chiar și locuitorii satului Cetireni, părăsindu-și casele, deseori se transferau cu traiul în mijlocul pădurii din apropiere, unde sunt menționați împreună cu țăranii unui cătun de codru numit inițial Oieșeni, apoi Rezina.

Situații de acest gen se repetau și în secolul al XVIII-lea. În mărturia de mai târziu a lui Ion Tudor (născut în 1753, la Măcărești) se menționează că a sosit în satul Rezina (numit și Oieșeni) la vârsta de cinci ani, unde sătenii locuiau cu răzeșii din Cetireni. Dintre răzeșii din Cetireni, pentru acea perioadă, poate fi numit neamul Gorincioilor. În 1775 Ion Tudor a trecut în Florițoaia. El a mai spus că drumul Lipcanilor [19] n-a trecut niciodată de-a curmezișul Văii Seci, ci mai sus de capătul ei. Prin Valea Seacă trecea doar drumul care venea de la Țuțora [20]. Prin urmare, mai sus de Valea Seacă, drumul Lipcanilor se intersecta cu cel care venea de la Țuțora și se îndrepta spre Chișinău. Iar la întretăierea lor, pe moșia satului Cetireni se afla stația de poștă numită Rezina. Cele spuse de Ion Tudor au fost confirmate de Zaharia Mihalache, născut în Rezina, care apoi s-a transferat cu traiul în Florițoaia. El a menționat că drumul Lipcanilor trecea pe lângă stația de poștă, mai sus de Valea Seacă, iar prin Valea Seacă trecea drumul Țuțorei [21]. Unele precizări la acest subiect a făcut și Gavril Tudor, născut în Rezina Veche, care apoi s-a transferat în Florițoaia. El a spus că drumul Lipcanilor trecea prin Valea Bujorului, pe la capătul de sus al Văii Seci. Mai sus de drumul Lipcanilor, pe moșia Cetireni, se afla stația de poștă. Iar mai sus de drumul Lipcanilor, lângă stația de poștă, se afla cârciuma răzeșilor din Cetireni [22].

Cele spuse de persoanele menționate anterior au fost confirmate de alți martori oculari, care au făcut și unele precizări. Ion Cucu din Florițoaia și Ion Pavel din Rezina au menționat că stația de poștă se afla mai sus de Valea Seacă, lângă pădure, pe moșia satului Cetireni. Iar în cârciumă, adâncită în pământ, se vindeau băuturile răzeșilor din Cetireni [23]. Așezarea stației

și a cârciumii nu era întâmplătoare. Mai întâi, ele se aflau la confluența celor două drumuri importante: a Țuțorei și a Lipcanilor. Apoi, la marginea pădurii, într-o oarecare măsură, iarna ele erau ferite de vânt, iar vara – de căldură. În acest sens și adâncirea cârciumii în sol își avea semnificația sa – într-un atare local iarna e mai cald, iar vara – mai răcoare. La aceasta se mai adăuga și faptul că, în caz de pericol din partea turcilor și tătarilor, surugii, împreună cu călătorii și averea lor, se puteau salva în desișul din apropiere. Nu-i exclus că atunci marginea pădurii să fi fost mai aproape de Cetireni decât în prezent.

Măsurile întreprinse de autoritățile centrale au contribuit la creșterea personalului de la poșta Rezina. Potrivit datelor recensământului din 1772–1773, la această poștă erau 64 de călărași hătmănești [24, p. 33, 196]. Localnicii puneau la dispoziția călătorilor 60 de cai de poștă [25]. Securitatea călătorilor era asigurată de 8 panțări (militari subordonați autorităților ținutale), 24 de mazili și ruptași din Unțești. Pe această rută mai erau plasate forțe militare în satele: Milești, Bălăurești, Boldurești ș.a. Referitor la satul Boldurești se specifică un detaliu foarte sugestiv, anume că în afară de 21 de mazili și ruptași în sat mai locuiau 52 de familii încadrate în „deservirea poștei” (de la Vălcineț). În afară de cei 64 de călărași menționați, la Rezina (de fapt, la Cetireni și Rezina), mai erau trei familii de scutelnici și una de volintiri. Scutelnici erau țăranii eliberați de la plata impozitelor de stat pentru a deservi gospodăriile unor mari boieri, iar volintarii erau și ei persoane eliberate de impozite în timpul războiului, dar care participau la bătăliile cu turcii.

Un segment al drumului Chișinău-Iași care trecea pe lângă poșta Rezina a fost descris succint de ofițerul austriac Georg Lauterer. La 4 noiembrie 1782, plecând din Chișinău pe această rută, el se deplasa foarte repede. În jurnalul său de călătorie Lauterer menționa: „La ceasul II am plecat din Călărași [26] și, după ce am trecut un deal foarte înalt plin cu fagi, seara, pe la ceasul 5 ½, am sosit la stația de poștă Rezina, unde, la o depărtare de ¼ de ceas, este un sat (Cetireni – n.n.) pe deal. 5 noiembrie. Dimineața la ceasul 6

½ am plecat din Rezina și, după ce am mers peste două dealuri sterpe, am trecut Prutul pe un pod plutitor pe trei luntre.” [27, p. 331] După cum menționa ofițerul austriac, de la Călărași până la Rezina erau 8 ore, iar de la Rezina până la Iași – 4 ore de mers [27, p. 332]. Un călător mai puțin grăbit parcurgea aceasta distanță (dintre Rezina și Călărași) într-o perioadă de timp mai îndelungată. Între cele două localități, călătorul mai puțin grăbit făcea un popas și la Vălcineț (unde, de asemenea se afla o stație de poștă).

Călătorii autohtoni și străinii în trecere, făcând achiziții la stații, aduceau localnicilor anumite venituri bănești. Răzeșii obțineau unele venituri de la comerțul cu băuturi în cârciuma lor de la stație. La fel a încercat să-și vândă băuturile sale și boierul care stăpânea satul vecin. Conform relatărilor lui Gavril Tudor din Rezina Veche, Ioniță Ghindă, proprietarul moșiei Florițoaia, a construit o crâșmă. Ea se afla mai jos de drumul Lipcanilor, adică pe moșia sa. Însă boierul n-a reușit să vândă băuturi în această crâșmă. Din cauza războiului ruso-turc din 1787–1791, localnicii, inclusiv proprietarul cârciumii, s-au refugiat în locuri mai ferite de primejdii [28]. Cârciuma lui Ioniță Ghindă de asemenea era adâncită în pământ. Totuși, după ce confruntările militare s-au mai potolit, localnicii au revenit la baștină, găsind cârciuma distrusă. Potrivit relatărilor lui Dumitru Cucu din Rezina Veche, după ce oamenii s-au întors pe la casele lor au observat că în locul bordeiului făcut de boier pentru cârciuma sa rămăsese doar o groapă. Vasile Cătărău, născut în Bălănești și transferat în copilărie la Cetireni, preciza că Ioniță Ghindă a făcut un bordei pentru cârciuma sa, însă răzeșii din Cetireni au protestat vehement contra acțiunilor abuzive ale boierului. La cererea lui Ghindă, domnia a trimis reprezentantul său la fața locului. Funcționarul, ascultând ambele părți, a declarant că boierul nu trebuia să construiască cârciuma pe acel loc. Și de atunci cârciuma lui a rămas neutilizată. În timpul războiului ea a fost distrusă [29].

În 1791 pe la stația de poștă Rezina a trecut G.A. Potiomkin, care din Iași se îndrepta spre Nikolaev, călătorie descrisă succint de consilierii

săi V. S. Popov și A. A. Bezborodko în scrisorile adresate senatorului P. V. Zavadovski. La 4 octombrie, bolnavul G. A. Potiomkin și însoțitorii săi, părăsind Iașul la orele 8 dimineața, peste șase ceasuri au ajuns la prima stație de poștă în drumul lor spre Nikolaev, unde prințul intenționa să-și petreacă ultimele zile din viață. În scrisoarea lui Bezborodko, stația respectivă este numită „poșta Rezina”, iar Popov relatează despre „satul Puncеști”, adică Unțești [30, p. 504]. După cum s-a menționat în mărturiile lui Gavril Tudor și Dumitru Cucu, o bună parte a locuitorilor din Cetireni s-au refugiat în locuri ferite de primejdii. Probabil, când a trecut G.A. Potiomkin, la Unțești se aflau unele familii care au pus la dispoziția prințului alimente, gazde și alte servicii. Însă confuzii de felul acesta se întâlnesc și pe timp de pace.

În 1793, pe la poșta Rezina a trecut Panaghiotis Kodrikas, secretarul domnului Mihai Suțu, pe drumul său spre Dubăsari, pentru a întâlni ambasada rusă care se îndrepta spre Istanbul. În jurnalul său de călătorie secretarul domnului a notat că de la Iași până la poșta Rezina, care se afla pe moșia Cetireni, a făcut 5 ore, adică ceva mai puțin decât Lauterer. În continuare el relatează: „30 aprilie, ziua de sâmbătă. Pe la 10 dimineață am plecat din Rezina, străbătând codrul nebătut și periculos, și după ora unu am ajuns la Vălcineț. Așa încât de la Rezina la Vălcineț, din cauza codrului, sunt 4 ore.” [31, p. 1056]

La întoarcere spre capitala țării, Kodrikas, de asemenea, a trecut prin Cetireni, unde se afla poșta Rezina: „Apropiindu-mă de Rezina, m-am dus la locul în care a decedat Potiomkin, unde pe un monument [32] comemorativ, o piatră înaltă cu litere rusești, mi-am scris numele. Am ajuns la Rezina după 12 ore, unde țărani mi s-au plâns de greutatea lor, iar maziile de prețul meiului. Acolo am poposit.” [31, p. 1069] La o stație se afla un hotnog (căpitan de poștă) cu un steag de circa 50 de călărași. El era secundat de un chehai (secretar) și un ceauș (om de legătură). În Cetireni, unele familii cu numele Gorincioi mai sunt numiți Ceaușu, o reminiscență din timpurile când în sat locuiau

un număr important de călărași cu posturile respective de comandă.

Această ambasadă rusă, care se îndrepta spre Istanbul, a trecut tot prin Cetireni, unde se afla poșta Rezina. După ce ambasada poposise la Vălcineț, în jurnalul de călătorie se menționează: „21 (iunie). Ne-am pornit (din Vălcineț – n. n.) la orele 4 dimineață. Parcurgând 25 vrâste, la orele 8 am sosit la Rezina, unde ne-am repartizat pe la gazde. Înainte de amiază kvartirmeisterul superior cavalerul Len a fost trimis la Iași pentru a vedea gazdele rezervate pentru ambasadă. La 22 a fost zi de odihnă. După amiază, din Iași a sosit hatmanul Balasakis, ginerele domnului (Mihai Suțu – n.n.). El era însoțit de 500 ostași și demnitari. 23. La orele 3 de dimineață am pornit (spre Iași – n.n.), iar la orele 6, trecând Prutul și mai parcurgând încă 12 vrâste, ne-am oprit în satul Stoicani...” [33]. Struve, membru al aceași ambasade precizează că monumentul lui G. A. Potiomkin a fost ridicat pe banii împărătesei Ecaterina a II-a și că solia rusă a trecut Prutul pe la Țuțora [31, p. 1124-1125]. Iar Reimers, un al treilea membru al ambasadei menționate, relatează că după monumentul lui G.A. Potiomkin „drumul peste muntele acesta (dealul înalt din apropiere – n.n.) este atât de prăpăstios încât în afară de numărul obișnuit de cai, a mai trebuit să fie prinși la trăsura noastră încă cinci perechi de boi.” [31, p. 1151] O parte a diplomaților și ofițerilor se opreau în satul Unțești, locuit în mare parte de mazili cu o stare materială mai bună și locuințe mai spațioase. Din această cauză, de rând cu stația Rezina de pe moșia Cetireni, călătorul menționează satul vecin Unțești: „Am călătorit pe un drum neted, am parcurs un drum de patru ceasuri și am sosit în satul Unțești, unde miercuri, la 22 iunie, am avut o zi de odihnă.” [31, p. 1151] Locuințele, alimentele, vehiculele împreună cu cabalinele și bovinele erau puse la dispoziția călătorilor oficiali din țară și de peste hotare fără nicio remunerare, fiind o povară grea pentru familiile care locuiau în apropierea traseului menționat.

La 15 aprilie 1808, când în Principatele Române se aflau trupele imperiale ruse, în Cetireni locuiau 62 de familii. În același an, Prozorovs-

ki, comandantul trupelor ruse din Principate, a precizat numărul de cai pe care o stație era dator să-l pună la dispoziția călătorilor. Cei mai mulți cai erau datori să pună la dispoziția călătorilor familiile din Iași și locuitorii din împrejurimi. La o stație de pe ruta Iași-Chișinău norma era de 30 de cai, la Criuleni – 20 cai [34]. La 23 aprilie, prin Cetireni spre Chișinău au plecat trei militari ruși (un ofițer și doi ostași cu 12 cai de poștă, la întoarcere – cu 6 cai). Ei erau însoțiți de un călăraș de poștă. La 16 aprilie, din Iași prin Cetireni spre Chișinău a plecat spătarul Ștefan Sturza (cu 16 cai de poștă); la 8 mai păharnicul Enache Păun (cu 6 cai); la 27 mai logofătul Vasile (cu 4 cai); la 30 mai călărașul Ion (cu 2 cai); la 6 iunie medelnicerul Nicolae și doi călărași (cu 7 cai); la 19 iunie călărașul Mihalache (cu 2 cai); la 23 iunie călărașul Lazăr (cu 2 cai); la 24 iunie serdarul Vasilachi (cu 3 cai); la 26 iunie pitarul Chiriac (cu 6 cai); la 29 iunie călărașul Constantin (cu 2 cai); la 1 iulie general-locotenentul Nicoriță (cu 4 cai), funcționarul rus Pluhitin (cu 2 cai); la 4 iulie comisul Nicolae (cu 2 cai); la 15 iulie ureadnicul rus Repin (cu 3 cai); la 21 iulie ofițerul rus Vanișkin (cu 2 cai); la 26 iulie călărașul Ion (cu 2 cai); la 8 august ofițerul rus Cernov (cu 3 cai); la 13 august porucicul rus Tomcenko (cu 4 cai); la 19 august călărașul Manolache (cu 2 cai); la 21 august medelnicerul Sandulachi (cu 6 cai), negustorul rus David Barkovici (cu 8 cai); la 25 august podporucicul Granovski (cu 2 cai); 27 august horungele de cazaci Pisarev (cu 2 cai); la 28 august armașul Constantin (cu 4 cai); la 31 august porucicul Rogovțev (cu 4 cai); la 2 septembrie 2 porucici ruși (cu câte 2 cai); la 24 septembrie un ostaș și un călăraș (cu 4 cai); la 26 septembrie doi călărași și un arnăut (cu câte 2 cai) [35]. Din cartea de înregistrare a biletelor de drum eliberate la Iași pentru a călători spre Chișinău, Tighina, Tiraspol, Dubăsari și Odessa se vede că arnăuții, călărașii, praporgicii, podporucicii și alți mici funcționari primeau câte doi cai de poștă. Ureadnicul a primit trei cai. Dregătorii mai importanți (spătarul, serdarul, medelnicerul, generalul) aveau dreptul să primească un număr mai mare de cai de poștă. În această perioadă transportul era suprasolicitat. Spre

exemplu, la 24 iunie 1808 la stația Rezina, în loc de 30 de cai potrivit normei, au fost solicitați 85, adică aproape de trei ori mai mult. Caii împreună cu surugii respectivi erau puși la dispoziția persoanei oficiale până la stația următoare, unde se oferea un nou transport, cel vechi revenind la poșta sa. Printre surugii de la poșta Rezina de pe moșia Cetireni au fost Dumitru Cucu și Gavril Tudor din cătunul Rezina Veche [36]. În drum spre Chișinău călătorii mai treceau prin stațiile Vălcineț, Călărași și Strășeni. Trecând, în 1737, pe ruta Iași-Vălcineț-Tighina, călătorul englez John Bell nota: „În ziua de 6 (decembrie – n.n.) am plecat din acest sat (Vălcineț – n.n.) de dimineață și am ajuns seara în alt sat numit Chișinău, unde am rămas pe noapte. În ziua de 7 am părăsit Chișinăul.” [37, p. 154]. După orașul Iași călătorul britanic grăbit a înnoptat doar în Vălcineț și Chișinău. În celelalte stații de poștă (Rezina-Cetireni, Călărași, Strășeni) el doar a schimbat transportul și s-a asigurat cu alimente.

În Chișinău este un loc numit Poșta Veche. Se pare că în perioada mongolo-tătară stația de poștă din viitoarea capitală a Republicii Moldova se afla mai la nord de cursul inferior al râului Bâc și de locul unde era plasat ail-ul seminomadului Akbaș, care avea sarcina de a proteja stația de poștă din această regiune. În sec. XVII și începutul sec. al XIX-lea, stația de poștă se afla pe malul drept al Bâcului, unde viețuiau un număr important de familii din Chișinău. Ele împreună cu țăranii satelor apropiate erau datoare să asigure călătorii în trecere cu alimente, locuințe pe timp de noapte, vehicule cu animale de tracțiune ș.a.

În fine, în perioada medievală și începutul celei moderne, de la Iași pe la Țuțora călătorii treceau Prutul și, prin Valea cea Mare și valea Bâcului, se îndreptau spre trecerea de la Tighina. În sec. al XIV-lea sunt cunoscute stațiile de poștă, numite iamci-ne, de pe moșiile localităților ulterioare Cetireni și Chișinău. În apropierea stației de poștă se afla o familie mare mongolo-tătară (numită ail), care asigura paza călătorilor în trecere. La dispoziția călătorilor particulari, în primul rând a negustorilor, localnicii puneau gazde (pe timp de noapte), cai, vehicule (cu surugii), alimente, furaj, achitând plățile re-

spective. Persoanele oficiale erau asigurate cu serviciile menționate fără plată. În sec. XVII și începutul sec. al XIX-lea, la est de Prut, pe această rută erau plasate stațiile de poștă: Rezina (pe moșia Cetireni), Vălcineț, Călărași (Bârâiac), Strășeni, Chișinău etc. Negustorii plăteau toate serviciile cu bani grei de care profitau localnicii, însă călătorii oficiali erau deserviți fără plată, în acest caz obligațiunile menționate apăsau greu pe umerii contribuabililor locali.

Note și referințe bibliografice:

1. Греков, Б.Д.; Якубовский А.Ю. *Золотая Орда и ее падение*. Изд. АН СССР. М.-Л., 1940.
2. Giuci, feciorul mai mare al lui Ginghiz han, moștenitorul regiunilor de vest ale Imperiului mongol, era părintele lui Batu, care în urma campaniei din 1236-1242 a creat Hoarda de Aur.
3. Cunoscuți ulterior sub numele de nogai.
4. Bădărău, D.; Caproșu, I. *Iașii vechilor zidiri până la 1821*. Ed. II, Iași: Casa Editorială Demiurg, 2007.
5. De la ea provine numele satului Valea Mare.
6. În anii de după război, toamna, până în postul Crăciunului unii gospodari din satul Cetireni hrăneau vitele lor cu iarbă uscată din Redi. Se pare că această tradiție s-a păstrat în sat de pe timpul Hoardei de Aur.
7. În Cetireni bătrânii povestesc că, în trecutul îndepărtat, satul lor, aflat pe locul numit Fundătură de la marginea pădurii, a fost atacat de tătari. Cei mai mulți locuitori s-au ascuns în pădurea din apropiere, dar unii dintre ei, inclusiv un băiat, au fost luați în prizonierat și au fost utilizați de tătari în calitate de sclavi. Peste mulți ani, băiatul devenit matur și muncitor la un stăpân mongolo-tătar, revenind la baștină, a fost recunoscut de mama sa, o femeie bătrână, doar după o alunecă din subțioara celui pătimit de soartă.
8. *Moldova în epoca feudalismului*. Vol. II. Chișinău, 1978.
9. Chirtoagă, I. *Din istoria Moldovei de sud-est până în anii '30 ai sec. XIX*. Chișinău, 1999.
10. A se vedea: Ciobanu Șt., *Chișinăul*. Chișinău, 1996, p. 8-9; Dron I. *Cu privire la originea numelui topic Chișinău*. În: Revista de lingvistică și știință literară, 1995, nr. 3, p. 147-150; Eșanu A. *Chișinău. File de istorie*. Chișinău, 1998, p. 7-8; Raievschi N. *Toponimia de origine turanică*. În: Limba și literatura moldovenească. 1966, p. 13-15.
11. *Documenta Romaniae Historica*. Vol. II. București, 1977.
12. *Călători străini despre Țările Române*. Vol. VI. București, 1976.
13. Dealurile înalte din centrul Moldovei.
14. Stația purta numele unui pârau din apropiere.

15. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău, 1990.
16. Greceanu, C.I. *Căpeteniile oștirii moldovene la 1757*. București, 1939, p. 3-5; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovii în sec. al XVIII-lea (1775-1786)* (Cărți domnești și zapise). Chișinău, 2005, p. 100.
17. Ulterior V. Căldare, fiind mazil, s-a transferat cu traiul în satul Unțești, unde se întâlnește acest nume de familie.
18. Mazilii erau urmașii boierilor (deveniți curteni), iar ruptașii – ai înaltelor fețe bisericesti, care și-au pierdut slujbele.
19. Drumul Lipcanilor venea de la Hotin, unde se afla un grup de tătari din Lituania (numită în limbile turanice Lipca), sosiți în 1673 în spațiul carpato-nistrean.
20. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 37, r. 2, d. 652, f. 162.
21. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 37, r. 2, d. 652, f. 260.
22. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 37, r. 2, d. 652, f. 260 verso- 261.
23. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 37, r. 2, d. 652, f. 263-264 verso.
24. *Moldova în epoca feudalismului*. Vol. VII, Partea I (Volum alcătuit de P. Dmitriev (Dimitriu)). Chișinău, 1975.
25. Всероссийская Центральная Библиотека. Secția de manuscrise. F. 41, r. 5, d. 16, f. 1.
26. Și în Călărași, mai numit atunci și Bârâiac, era o stație de poștă.
27. *Călători străini despre Țările Române*. Vol. X. Partea I. București, 2000.
28. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 37, r. 2, d. 652, f. 261.
29. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), f. 262-262 verso, 275.
30. Брикнер, А. СПб., 1891; *Записки Одесского общества истории и древностей*. Том XI. Одесса, 1875.
31. *Călători străini despre Țările Române*. Vol. X. Partea II. București, 2001.
32. Localnicii îl numesc „stâlpul lui Sfeclici”, adică „monumentul lui Svetleișii”, formulă de politeță, acordată în Rusia unui prinț.
33. Arhiva Politicii Externe a Rusiei (APER), F. *Legăturile Rusiei cu Turcia*, r. 83/8, d. 777, f. 43.
34. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 1, r. 1, d. 19, f. 6; F. 1, r. 1, d. 38, f. 109-110.
35. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), d. 36, f. 5 verso–31 verso.
36. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 37, r. 2, d. 652, f. 262; F. 1, r. 1, d. 37, f. 103 verso.
37. *Călători străini despre Țările Române*. Vol. IX. București, 1997.

Stații de poștă pe traseul Iași – Chișinău în perioada medievală și începutul celei moderne

Rezumat. Articolul actualizează mai multe date istorice potrivit cărora în perioada medievală și începutul celei moderne, la est de Prut, pe traseul Iași–Chișinău, s-au înființat mai multe stații de poștă: Rezina (pe moșia Cetireni), Vălcineț, Călărași (Bârâiac), Strășeni, Chișinău etc. În perioada mongolo-tătară era important drumul care pornea din Iași și, după trecerea de peste râul Prut, de la Țuțora, ducea mai întâi prin Valea cea Mare, iar apoi, și prin valea Băcului, spre Tighina. După ieșirea din Iași, călătorul ajungea la prima stație de poștă, care se afla în Valea cea Mare din apropierea satelor Cetireni și Unțești (r. Ungheni). De regulă, în apropierea fiecărei stații de poștă era situată cu traiul o familie mongolo-tătară, care asigura paza călătorilor în trecere, gazdă pe timp de noapte, cai, vehicule, alimente, furaj ș.a. Negustorii plăteau toate serviciile cu bani grei, de care profitau localnicii, însă călătorii oficiali erau deserviți fără plată.

Cuvinte cheie: Imperiul Mongol, Hoarda de Aur, Iași, Chișinău, rețele de comunicare, drum, valea râului, stații de poștă, Suliman, călărași.

Post offices on the route Iași – Chișinau in the medieval period and the beginning of the modern one

Abstract. The article updates several historical data according to which in the medieval period and the beginning of the modern one, in the east of the Prut, on the route Iași–Chișinau, several post offices were established: Rezina (on the Cetireni estate), Vălcineț, Călărași (Bârâiac), Strasen, Chișinau, etc. In the Mongol-Tatar period, the road that started from Iași was important and, after crossing the Prut river, from Țuțora, it led first through Valea cea Mare, and then, through valley of the Bâc, to Tighina. After leaving Iași, the traveler reached the first post office, which was located in Valea cea Mare near the villages of Cetireni and Unțești (Ungheni district). Usually, near each post office was located a Mongolian-Tatar family, who guarded the passing passengers and host at night, also provided them with horses, vehicles, food, fodder, etc. The merchants paid for all the services and the locals took advantage of the money.

Keywords: Mongol Empire, Golden Horde, Iași, Chișinau, communication networks, road, river valley, post offices, Suliman, horsemen.